

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 4	Стр. 1261-1279	Ниш	октобар - децембар	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 159.922.1.072-053.6-056.45 159.922.8

Прегледни рад

Примљено: 4.1.2009.

Весна Анђелковић

Филозофски факултет

Ниш

Снежана Видановић

Филозофски факултет

Ниш

Гордана Грбеша

Гимназија „Бора Станковић“

Ниш

Јасмина Недељковић

Факултет за правне и пословне студије

Нови Сад

„ТЕЛЕСНА ГЕОГРАФИЈА“ И АНДРОГИНОСТ НАДАРЕНИХ АДОЛЕСЦЕНАТА*

Резиме

У раду се излажу резултати истраживања доживљаја тела и полне улоге ликовно и музички надарених адолесцената и гимназијалаца. У узорку је 111 адолесцената (47 младића и 64 девојке), ученика уметничке и музичке школе и гимназије, узраста од 17-19год. За процену доживљаја тела коришћени су BDQ (Fisher) и BFQ (Fisher), а у истраживању усвојене полне примењен је BSRI (Bem). Резултати указују да је израженост свих димензија процењиваних Упитником дисторзије тела – BDQ (велико, мало, границе, затвореност-отвореност, кожа, прљаво и деперсонализација) за сва три подзорка нешто испод просечних вредности.

Показало се да адолесценти, независно од поседовања дара, не испољавају висок степен осетљивости и усмерености на телесне регионе. Такође, младићи из различитих школа се не разликују у степену усмерености на поједине телесне регионе док је код девојака присутна разлика на димензијама позадина и уста (BFQ). Димензија позадина је најизраженија код ликовно надарених, а уста код музички надарених девојака.

Имајући у виду целокупан узорак, надарени младићи су имали виши ниво андрогиности од девојака ($p < .05$).

Кључне речи: слика тела, андрогиност, надарени адолесценти

vandj@medianis.net

* Рад је припремљен у оквиру пројекта 149062Д који подржава Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Тело је једини објект у перцептивном пољу који се симултано опажа као објект и као део селфа. Неке особе (и културе) придају највећу важност свом телесном искуству тако да друга искуства процењују преко телесног. Са друге стране, за неке особе (и културе) телесна искуства нису толико важна, а поруке са одређених делова тела негирају и третирају као неразумљиве сигнале (Перовић, 1997).

Примарно је психоналитичка теорија показала озбиљније интересовање за улогу тела у развоју и структури личности, пре свега кроз концепте нарцизма, кастрационог страха и структуре ега. За Freud (1957) Ја је примарно било схваћено као *телесно Ја*. У његовом најдубљем корену налазе се управо телесни осећаји и опажаји. Истиче се, такође, да се специфични вид телесне аперцепције, тј. доживљаја и самоопажања сопствене телесности, налази у темељу развоја зрелог и самосвесног Ја. Фројдов опис оралног и аналног карактера ослања се експлицитно на однос између инвестираности енергије у извесне телесне регионе и постојања базичних конфликта. Следбеници ових идеја били су Schilder (1951), Federn (2002), Fenichel (1961), Reich (1988) и Alexander (1950). Генерално, психоналитичка литература, заснована на клиничким опсервацијама и психотерапијском раду, указује на који начин је однос према телесним подручјима израз несвесних потреба. Извесни телесни региони постају објекти интезивне пажње или игнорисања у зависности од тога колико је особа у стању да управља специфичним психолошким конфликтима који они изражавају. Другим речима, теоретичари психодинамске оријентације тврде да свака особа има јединствену субјективну „телесну географију“.

Fisher (1970), један од водећих аутора из ове области, сматра да је доживљај властитог тела један од првих корака у формирању и одржању идентитета и аутономије. Током целог живота, доживљај властитог тела чини основу слике о себи и значајно утиче на формирање и интегритет личности. Менталну репрезентацију осећања сопствене телесности Fisher одређује преко концепта слике тела (систем међусобно повезаних представа, идеја и емоција о властитом телу). Слика тела је субјективна у својој природи и није нужно идентична са стварним телом. Она је увек динамична, осетљива на промене расположења, околине и промене физичког изгледа. Доживљај тела често је одраз и интерперсоналних односа. Најважније димензије конструката о телу су: свест о телу, границе тела и диференцијална осетљивост делова површине тела.

Постоје значајне индивидуалне разлике у осетљивости и свести за збивања у телу. У суштини, неке особе су осетљивије и свесније збивања у телу, док је код других та свест сужена. Мада су стратегије различите, циљ и једне и друге је успостављање контроле над несвесним пулзијама израженим кроз телесно.

Људи се разликују и у начину како доживљавају границу између сопственог тела и осталог света. Они који их доживљавају као јасне и оштре, имају висок степен диференцијације између себе и околине. Доживљај оштрине граница тела зависи од узраста, стања свести и одређених психофармаколошких и психопатолошких стања. Између осталог, истраживања нпр. Sidneya и Clavelanda (према Анђелковић и Пакић, 2008) показују да што су границе јасније, ниво анксиозности је нижи. Јасне граница говоре и о снажном егу. Ипак, недиференциране границе нису увек знак неуротичних или психотичних поремећаја, наиме, јављају се и код нормалних особа. Степен диференцијације између себе и околине може се разматрати у односу на агресивност. У том контексту, диференциране границе указују на агресивност према другима после фрустрирајућег искуства, а недиференциране на аутоагресивност.

Доживљај граница тела сагледан је и у најранијим радовима Schildera, Heada и Witkina (према Fisheru, 1970). Аутори су сматрали да је фундаментални аспект телесне шеме позиције тела у простору и његов положај у односу на објекте из околине. Истраживања су потврдила теоријске поставке сензо-тоничке теорије сазревања и диференцијације о супериорности одраслих у односу на децу у погледу јаснијег одвајања себе од околног простора. Тешкоће у јасној диференцијацији селфа и објекта налазимо и код особа са психотичном симптоматологијом. Додали би да је један од закључака сензо-тоничке оријентације био да многи перцептуално-когнитивни феномени могу бити модификовани доживљајем сопственог тела. Експерименти Witkina (према Fisheru, 1970) потврдили су међусобну повезаност способности индивидуе да адекватно процени реалну позицију себе у простору и различитих когнитивних варијабли и варијабли личности. Обележја личности као што су независност, ниска сугестибилност, толеранција на стрес, карактеришу особе са јасним границама.

Fisher је посебну пажњу посветио диференцијалној осетљивости делова површине тела која је у психолошком смислу значајна јер се сасвим не подудара са распоредом чулних ћелија по површини коже. Значај који придајемо појединим телесним зонама зависи и од многобројних развојних фактора, унутрашњег стања организма и активности особе. Развојно посматрано, преко најактивнијих зона остварује се организација целокупне слике тела у појединим фазама развоја. Начин на који особа дистрибуира пажњу на делове тела није случајан. Специфична усмереност изгледа да је део ширег система одговора који је повезан са основним конфликтима, жељама и одбрањенама. Наиме, поред свог реалног, семантичког значења које делови тела имају, постоји и њихово одређено симболичко значење. Важно је истаћи да региони жена имају сасвим различите корелате у односу на мушкарце. Доминантни делови тела према Fisheru (1970) имају следећа значења:

Позадина – свест о леђима, односно, позадини тела, везује се за аналне конфлике, пре свега за осетљивост на прљаво-чисто. Покушај да се доваде у везу свест о позадини са аналним конфликтима проистичу из схватања да је параноидни систем у извесном смислу одбрана од хомосексуалних фантазама које су повезане са пасивно рецептивним склоностима. Из тога следи да ће параноидне особе бити свесније позадине. Још су Freud (1957) и Fenichel (1961) сматрали да је анални карактер одбрана од пасивно рецептивних (феминих) циљева. Ако прихватимо став да је анални карактер у вези са свесношћу позадине, могуће је показати да је степен свесности позадине у позитивној корелацији са анксиозношћу и конфликтом повезаним са хомосексуалним тенденцијама;

Десно/лево – овај аспект доживљаја тела односи се на степен усмеравања пажње десној, односно, левој страни тела. Познато је да се у многим културама десна страна повезује са снагом, маскулиношћу и добротом. Такве идеје срећемо и у клиничким опсервацијама психијатријских и неуролошких пацијената. Постоји разлика између мушкараца и жена у симболичном значењу овог дела тела. Тврди се да усмеравање пажње на десну страну код мушкараца вероватно указује на могуће проблеме хетеросексуалне природе. Код жена, ова димензија је индикатор блискости, односно, дистанцираности у односима са другима;

Очи – постоји повезаност између свесности очију и оралности. Конкретније, ова димензија указује на постојање инкорпоративних тенденција, тј. оралну хостилност и агресију. На анксиозност везану за инкорпоративне тенденције вероватно утиче квалитет интеракције са родитељима. Када је у питању ова димензија, наглашава се да жене не интегришу очи у телесни концепт на исти начин као мушкарци. Због велике усмерености већине жена на овај део тела, Fisher очима не приписује симболичко значење;

Срце – код мушкараца је ова димензија симболички представник моралних, етичких и религиозних норми, односно, социјалне контроле. Усмереност на срце је индикатор прихватања религијских и моралних канона и најприсутнија код особа које нису развиле естетска и уметничка интересовања. Код жена, пак, усмереност на овај регион указује на већу оријентацију према другима;

Стомак и уста – свест о стомаку и устима код мушкараца повезана је са љутњом и агресијом више него са проблемима инкорпорације и оралне гратификације. Што је већа свест о овом региону, присутнија је и љутња. Ове димензије код жена односе се на ставове према особама које су носиоци моћи, што се може огледати кроз пасивност у односу на ауторитете;

Глава – усмереност на главу је генерално индикатор хетеросексуалне проблематике, с тим што код мушкараца има аналну конотацију.

Истраживања доживљаја тела наглашавају и значај опажања величине тела, допадљивости и односа према идеалном женском и мушком телу. Свака особа опажа величину свога тела у зависности од његове стварне величине, пола, црта личности, узраста, стања свести, односа околине према њој и ставова које имамо према себи и свом телу. Опажање сопственог тела зависи и од развојног периода особе. Међу многобројним истраживањима која су се односила на испитивање фактора од значаја за доживљај величине тела, пажња истраживача посебно је била усмерена на разлике између мушкараца и жена. Тако, на пример, у испитивању Calden и сар. (према Fisheru, 1970) показало се да мушкарци преферирају веће телесне пропорције, а жене мање (осим груди). Генерално, жене су негативније процењивале фигуре са великим телесним пропорцијама (екстремне мезоморфе и екоморфе) него мушкарци. Ипак, налазимо и другачије резултате. Једно од најобухватнијих истраживања, које је спровео Boraks (1962), указало је да се мушкарци и жене не разликују у степену до кога прецењују или потцењују величину делова свога тела. Такође, показало се да мушкарци имају глобалнију и јединственију слику тела него жене, мада су жене глобално свесније свог тела. Жене се више ослањају на визуелне сигнале, а мушкарци на спацијалне. Сматра се и да степен свесности тела код жена кореспондира са достигнутом нивоом индивидуације. Жене које су мање свесне сопственог тела најчешће карактерише нижи ниво индивидуације. Подсетимо се да је конфузија полног идентитета, најчешће процењивана преко цртежа људске фигуре, један од показатеља тешкоће у адекватном доживљају слике тела (Modell, према Weiner, 1966).

Телесне промене и доживљај телесног представљају један од најважнијих фактора многобројних, интензивних и наглих психодинамских кретања у адолесценцији. Интензивне ендокрине активности, брз раст и развој секундарних сексуалних карактеристика које треба уградити у телесну слику код многих адолесцената изазива пролазну нестабилност доживљаја телесног. Висока нарцистичка инвестираност телесног доводи до прецењивања најмањих телесних недостатака и, не ретко, покреће анксиозност везану за фантазије о телу или личности у целини. У различитим експерименталним процедурама показало се да су адолесценти мање успешни од одраслих у препознавању сопственог тела (McPietson и сар., према Fisheru, 1970). Доживљај тела може бити посебно значајан када се ради о надареним адолесцентима који су се определили за ликовну или музичку уметност јер су природно неки региони, нпр руке и очи посебно инвестирани. Fisher (1970) генерално подвлачи да су особе са уметничким интересовањима усмереније на тело, што је у складу са психоаналитичким претпоставкама о улози телесног искуства у креативном изражавању (Greenacre, 1957).

Блиско повезано са променама које се дешавају на телесном плану је и усвајање одговарајуће полне улоге, као један од специфичних захтева адолесценције. Полну улогу најчешће дефинишемо као систем прописаних и очекиваних ставова, вредности, уверења и образаца понашања и мишљења који се у одређеној култури сматрају прикладним за жене или мушкарце. У свакодневном животу смо склони да неке особине стриктно везујемо за представу о једном, односно, другом полу и то често боји доживљавања других и нас самих. Маскулиност као димензија полне улоге представља не само прихватање обележја које се у датој средини сматрају пожељним за мушкарца, него и истовремени изостанак „фемининих“ особина. Генерално се маскулиност, између осталог, повезује са независношћу или инструменталним понашањем, док фемининост одликује усмереност ка другима и отворено изражавање осећања.

У многим теоријским разматрањима и студијама прихваћен је модел и истраживачки приступ Sandre Bem која је ближе одредила концепт андрогинности сматрајући да маскулиност и фемининост нису супротни полови на замишљеном континууму (Bem, 1974). Другим речима, уколико особа има изражене маскулине црте, не значи аутоматски искључивање фемининих црта (мада је и то могуће). Андрогинност подразумева присуство и маскулиних и фемининих црта у једној особи. Bem верује да су андрогини људи слободнији, прилагодљивији и емотивно здравији од оних који ограничавају своје понашање у складу са традиционалним полним улогама. За разлику од полно типизираних особе, андрогини појединац, будући да ниједан сет особина не доминира, може једнако спремно реаговати и маскулино и феминино, у зависности од захтева одређене ситуације. Захваљујући тој флексибилности, Bem претпоставља да су такве особе психолошки адаптивније у односу на оне полно типизираних (феминине жене и маскулини мушкарци). Издвајамо неке од налаза истраживања из ове области која се баве креативношћу адолесцената. На пример, резултати Тоггансове студије (према Runko и Albert, 2005) говоре да креативни дечаци поседује више фемининих карактеристика него њихови вршњаци, а да креативне девојчице одликује маскулиност. Истраживање Norlandera и сар. (2000) на узорку од 200 студената Карлстад Универзитета потврдило је да су андрогини испитаници, у поређењу са оним са стереотипном полном улогом, испољили виши ниво креативности, оптимизма и склоности ка цртању графита. У нашој средини истраживање Видановићеве (2005) на узорку ликовно надарених адолесцената указује на андрогина обележја младића сликарског смера и повишену маскулиност девојака које су се определиле за графику.

Досадашње разматрања у првом плану имала су различите аспекте доживљаја тела и усвојене полне улоге, што, како смо нагласи-

ли, има специфично значење у адолесцентском периоду. Знамо да је осећање *маскулиности* / *фемининости* уграђено у слику тела. У већини култура важно је да је доживљај сопственог тела као маскулног или фемининог у складу са полном улогом. Определили смо се за истраживање доживљаја тела и усвојене полне улоге ликовно и музички надарених адолесцената. Ради поређења, укључили смо и гимназијалце. Треба нагласити да и саме групе надарених нису хомогене, већ, у зависности од области у којој је испољен таленат, срећемо нека посебна обележја. Надарене адолесценте најчешће карактерише специфичан развој, посебно у емоционалној сфери. У једном од истраживања у нашој средини спроведеној на тој популацији (Видановић и Анђелковић, 2006) нису нађене разлике између музички и ликовно надарених адолесцената и гимназијалаца у нивоу его развоја. Занимљиво је да код младића гимназијалаца постоји негативна корелација између достигнутог стадијума его развоја и, како тренутне, тако и опште анксиозности, што није било присутно код надарених. У принципу, виши стадијум его развоја, између осталог, подразумева ефикасније и зрелије стратегије превладавања стреса и анксиозности. За многе уметнике, доживљај извесног нивоа тензије је врло близак и често присутан током стварања (Aaron, 2000; Albert и Runco, 1987). Такође, у истраживању Анђелковић (2002) и Видановић (2005; 2006) добијене су разлике у одбрамбеним стилевима између гимназијалаца и надарених адолесцената.

Метод

Основни предмет истраживања је испитивање доживљаја сопственог тела и усвојене полне улоге надарених адолесцената и гимназијалаца.

Општи циљеви

1. Испитати израженост доживљаја сопственог тела и усвојене полне улоге код надарених адолесцената и гимназијалаца;
2. Испитати да ли постоје разлике у доживљају сопственог тела и у усвојеној полној улози између надарених адолесцената и гимназијалаца.

Специфични циљеви

1. Испитати израженост појединих димензија дисторзије тела (*велико, мало, границе, отвореност/затвореност, кожа, прљава и деперсонализација*) и усмерености на телесне регионе (*позадина, десно/лево, очи, срце, стомак, уста и глава*) код надарених адолесцената и гимназијалаца;

2. Испитати изражност три основне димензије усвојене полне улоге (маскулиност, фемининост и андрогиност) код надарених адолесцената и гимназијалаца;

3. Испитати да ли постоје разлике у погледу појединих аспеката дисторзије тела (*велико, мало, границе, отвореност/затвореност, кожа, прљаво и деперсонализација*) и усмерености на тело (*позадина, десно/лево, очи, срце, стомак, уста и глава*) између надарених адолесцената и гимназијалаца;

4. Испитати да ли постоје разлике у односу на три основне димензије усвојене полне улоге (маскулиност, фемининост и андрогиност) између надарених адолесцената и гимназијалаца;

5. Испитати да ли постоје разлике у погледу појединих аспеката дисторзије тела (*велико, мало, границе, отвореност/затвореност, кожа, прљаво и деперсонализација*) и усмерености на тело (*позадина, десно/лево, очи, срце, стомак, уста и глава*) у односу на пол;

6. Испитати да ли постоје разлике у односу на три основне димензије усвојене полне улоге (маскулиност, фемининост и андрогиност) у односу на пол.

Инструменти

Упитник дисторзије тела (BDQ) Fishera (1970) састоји се из 82 тврдње којима се испитује дисторзија (искривљена перцепција) тела кроз димензије: *велико, мало, границе, затвореност-отвореност, кожа, прљаво и деперсонализација*. Инструмент BDQ првенствено се користи у дискриминацији психопатолошких од нормалних стања. Тест-ретест релијабилност на узорку жена био је 0,87, а код мушкараца 0,96 (Фисхер, 1970). Инструмент се може примењивати у индивидуалним и групним испитивањима.

Упитник усмерености на тело (BFQ) Fishera (1970) конструиран је за процену различитих димензија телесних доживљаја кроз серију вербалних исказа који се односе на парне телесне регионе. Од испитаника се тражи да назначи ког дела тела из сваког пара је свеснији у тренутку испитивања. Инструмент садржи 108 вербалних исказа и 8 скала. Сваки од региона, поред свог реалног, семантичког значења, има и одређено симболичко значење. Региони код жена имају сасвим различите корелате у односу на мушкарце. Тако се, због велике оријентације жена на очи, овај регион код њих симболички не одређује (Табела 1.) Инструмент се може примењивати у индивидуалним и групним испитивањима.

Табела 1. Символично значење региона на BFQ код мушкараца и жена

Телесни региони	Символично значење мушкарци	Символично значење жене
Позадина	Аналност	Аналност
Десно/лево	Хетеросексуална инхибиција	Интрацептивност
Очи	Инцорпорација	-
Срце	Религиозност	Социабилност
Уста	Хостилност – Мазохизам	Моћ
Стомак	Хостилност – Мазохизам	Моћ
Глава	Аналност	Хетеросексуална инхибиција

Аутор теста напомиње да се на основу скорова на BFQ-у не може вршити диференцијација између нормалних особа и оних са озбиљним поремећајима личности.

Инвентар полне улоге (BSRI) Bem (1974) је инструмент који процењује усвојену полну улогу. Састоји се од 60 тврдњи које описују различите особине људи. Испитаник на седмостепеној скали заокружује број (од 1 до 7) који одражава степен његовог слагања са датом тврдњом. Обрадом података добијају се три димензије: маскулиност, фемининост и андрогиност.

Како у нашој земљи није рађена стандардизација BSRI теста, послужимо се нормама које су добијена на узорку студената Станфордског Универзитета.

Табела 2. Средње вредности на BSRI на узорку студената Станфордског Универзитета

	Мушкарци (N=444)	Жене (N=279)
Маскулиност	4,97	4,57
Фемининост	4,44	5,01
Андрогиност*	0,53	0,43

*Што је скор на андрогиности мањи, то је андрогиност већа.

Узорак

Истраживањем је обухваћен 31 ученик Уметничке школе у Нишу (16 са сликарског и 15 са графичког смера), 29 Музичке школе у Нишу (инструментални смерови) и 51 гимназијалац са математичког и језичког смера Гимназије „Бора Станковић“ из Ниша. Узорак гимназијалаца је формиран пошто су искључени ученици који су били ликовно и музички надарени. Целокупни узорак чини 111 ученика (31 ликовно надарен, 29 музички надарених и 51 гимназијалац). У узорку је 47 младића и 64 девојке узраста од 17 до 19 година.

Аритметичке средине на свим димензијама BFQ код све три групе адолесцената мушког пола у узорку су око просечних вредности. Такође, између група нема статистички значајних разлика ни на једној димензији.

Табела 6. Аритметичке средине и статистичка значајност разлика на BFQ ликовно и музички надарених адолесцената и гимназијалаца женског пола

школа		руке	позад.	десно	очи	срце	уста	стомак	глава
уметничка	АС	9,41	8,41	7,35	6,94	5,94	6,35	8,59	6,71
	СД	3,022	2,717	2,448	2,839	2,461	1,835	2,740	2,114
музичка	АС	10,28	6,78	8,22	6,94	5,44	8,00	8,28	7,78
	СД	2,675	1,865	3,889	2,209	1,688	1,782	2,866	2,130
гимназија	АС	10,48	5,97	9,24	6,83	5,83	6,83	8,83	7,21
	СД	2,400	2,129	2,911	2,592	2,172	1,649	2,713	2,426
тотал	АС	10,14	6,84	8,45	6,89	5,75	7,03	8,61	7,23
	СД	2,648	2,418	3,162	2,521	2,108	1,825	2,729	2,266
Ф		0,908	6,441	2,044	0,016	0,272	4,296	0,220	0,981
Сиг		>0.05	<0.05	>0.05	>0.05	>0.05	<0.05	>0.05	>0.05

Добијене средње вредности за све три групе девојака на свим димензијама BFQ, осим на димензији *срце*, нешто су изнад просечних вредности. Између девојака из различитих школа постоје статистички значајне разлике на димензијама *позадина* и *уста*. Димензија *позадина* је најизраженија код ликовно надарених, а *уста* код музички надарених девојака.

Природа усвојених полних улога процењивана је помоћу BSRI-а. У Табели 7. представљени су добијени резултати.

Табела 7. Аритметичке средине и статистичка значајност разлика на BSRI ликовно и музички надарених адолесцената и гимназијалаца с обзиром на пол

Ликовно надарени				
Пол		маскулиност	фемининост	андрогиност
мушки	АС	4,71	4,47	0,24
	СД	1,079	0,800	1,137
женски	АС	4,62	5,20	0,57
	СД	1,007	0,624	1,171
Тотал	АС	4,66	4,87	0,20
	СД	1,023	,7883	1,209
т – тест		0,236	2,848	1,957
Сиг		>0.05	<0.05	>0.05

<i>Музички надарени</i>				
Пол		маскулиност	фемининост	андрогиност
мушки	АС	5,04	4,82	0,21
	СД	0,897	0,616	1,095
женски	АС	4,49	4,99	0,50
	СД	0,705	0,713	1,135
Тотал	АС	4,70	4,93	0,22
	СД	0,814	0,671	1,156
т - тест		1,841	,643	1,675
Сиг		>0.05	>0.05	>0.05

<i>Гимназијалци</i>				
Пол		маскулиност	фемининост	андрогиност
мушки	АС	5,12	4,77	0,35
	СД	0,652	0,560	0,812
женски	АС	4,44	4,98	0,54
	СД	0,697	0,622	0,957
Тотал	АС	4,73	4,89	0,15
	СД	0,753	0,600	0,995
т - тест		3,557	1,251	3,520
Сиг		<0.05	>0.05	<0.05

Маскулиност је наизраженија код младића гимназијалаца, мада је она и код младића музичара изнад просека. Феминина обележја су најприсутнија код музички надарених девојака и гимназијалки (АС су нешто испод просека према нормама у Табели 2.). Трећа димензија на BSRI- андрогиност најизраженија је код ликовно и музички надарених младића

Показало се, такође, да се ликовно надарени младићи и девојке међусобно статистички значајно разликују на димензији фемининост (она је израженија код девојака). Статистички значајне разлике међу половима постоје и код гимназијалца. Младићи гимназијалци имају израженију маскулиност и андрогиност.

Дискусија

Основни циљ спроведеног истраживања био је испитивање разлика у доживљају сопственог тела и усвојене полне улоге између надарених адолесцената и гимназијалаца.

Резултати истраживања показали су да је израженост свих димензија процењиваних Упитником дисторзије тела - BDQ (*велико, мало, границе, отвореност/затвореност, кожа, прљаво и деперсонализација*) за сва три подузорка нешто испод просечних вредности.

С обзиром да се инструмент BDQ првенствено користи у дискриминацији психопатолошких од нормалних стања, овакав резултат је очекиван јер се у овим истраживању ради о адолесцентима који не припадају клиничкој популацији. И поред тога што адолесценате најчешће карактерише висока нарцистичка инвестираност телесног, која често доводи до пролазне нестабилности у доживљају телесног, резултати овог истраживања потврђују да те дисторзије нису патолошке.

На BDQ-у нема статистички значајних разлика између група, осим на димензији *отвореност/затвореност*, која је најизраженија код ликовно надарених адолесцената. Израженија димензија *отвореност* код ових адолесцената у складу је са теоријским и емпиријским подацима о релативној пропустљивости интрапсихичких и интерпсихичких граница особа са уметничким склоностима (Runco и Albert, 2005). Мада веће присуство ове димензије може указати на мањкавост одбрамбеног система, код ове групе адолесцената то разумем у склопу опште сензитивности, отворености за нова и различита искуства и, у принципу, бољој толеранцији анксиозности (Albert и Runco, 1987; Видановић, 2005; Видановић и Анђелковић, 2006). Добијени резултати могу се разматрати и у контексту Fisherovog (1970) гледишта да су особе са високом пропустљивошћу граница тела осетљивије на сензације које потичу из спољашњих региона тела док су особе са затворенијим телесним границама осетљивије на интрапсихичке сензације.

Када узмемо у обзир пол, на BDQ-у једино постоји статистички значајна разлика на димензији *велико* између ликовно надарених младића и девојака (код младића је ова димензија израженија – Табела 4.). Подсетимо се да се величина свога тела опажа у зависности од његове стварне величине, пола, црта личности, узраста, стања свести, односа околине према њој и ставова које имамо према себи и свом телу. Опажање сопственог тела зависи и од развојног периода особе. У разумевању добијених налаза треба имати у виду неколико могућих тумачења. Тако, истраживање Caldена и сар. (према Fisheru, 1970) показује да мушкарци преферирају веће телесне пропорције, иако у литератури налазимо и другачије резултате (Voraks, 1962). Прецењивање величине тела може говорити и о појачаним одбранама како би се изашло на крај са несигурношћу везаном за тело и анксиозношћу уопште, што значајно карактерише адолесцентски период.

Резултати истраживања на Упитнику усмерености на тело-BFQ (*позадина, десно/лево, очи, срце, стомак, уста и глава*) говоре о просечним вредностима код све три групе адолесцената мушког пола. Између младића све три групе нема статистички значајних разлика ни на једној димензији. Стиче се утисак да се код младића, без обзира на професионално усмерење, срећемо са у много чему сличним процесом интеграције телесног у целовити селф доживљај.

За разлику од младића, код девојака, осим *срца*, усмереност на све остале регионе тела је нешто изнад просека. Резултати су у складу са тврдњама, пре свега, Fishera (1970), да су жене генерално много више усмереније на сопствено тело, у поређењу са мушкарцима. Сматра се да та разлика међу половима постаје упадљива после тринаесте године.

У погледу усмерености на посебне телесне регионе, девојке из различитих школа значајно се разликују на димензијама *позадина* и *уста*. Димензија *позадина* је најизраженија код ликовно надарених, а *уста* код музички надарених девојака. Подсетимо се да је усмереност жена на позадину тела повезана са аналном проблематиком, односно, аналним карактером. Оне у већој мери испољавају негативизам, уздржаност, тврдоглавост или штедљивост. Усмереност девојка које су се определиле за ликовну уметност на *позадину* могуће је схватити у склопу специфичности функционисања ликовних уметника уопште. При томе мислимо на обележја асертивности, уздржаности и компетитивности које налазимо у истраживањима студентске сликарства и графике (Getzels и Chiksentmihaili, 1976; 1976; Видановић, 2005).

Мада се према психодинамским схватањима стомак и уста везују за инкорпорацију и оралну гратификацију, доминантна усмереност музички надарених девојака на *уста* разматрана у оквиру Fishegovog (1970) становишта указује на хостилност, односно, љутњу и агесију. Што је већа свесност ових региона, присутнија је љутња и агесија која се најчешће не изражава отворено. У ширем контексту, усмереност на уста и стомак говори о пасивности, потчињавању ауторитетима, односно, независности као опозиту. Аутор теста, заправо, основно значење ових региона доводи у везу са ставовима о моћи који у основи проистичу из најранијег односа са мајком. Трагајући за могућим објашњењима доминантне усмерености музички надарених девојака на *уста*, једно од питања које се намеће је да ли присуство пасивности као типично женског обележја могуће повезати, између осталог, и са усвојеном полном улогом жена. Додатно, не треба пренебрегнути податке из историје музичке уметности који говоре о преваленцији мушкараца. Свакако, размишљање са позиција полне улоге само је један од могућих приступа разумевања.

Што се тиче полне улоге, на димензијама BSRI средње вредности све три групе адолесцената на маскулинности и фемининности су углавном на нивоу просека, док је андрогиност већа од просечних вредности (према нормама у Табели 2.). Резултати овог истраживања указују да је највиши степен андрогиности присутан код музички и ликовно надарених младића док је маскулинност најизраженија код младића из гимназије. Сprovedено истраживање потврдило је раније налазе о израженијој андрогиности ликовно надарених адолесцената у односу на вршњаке из гимназије (Видановић, 2005). Подсећамо да је у истраживању Видановићеве андрогиност била присутнија код

сликарског усмерења него код графичара.. Извесне разлике у обележјима личности особа ова два различита ликовна усмерења потврдили су и резултати досадашњих истраживања (Getzels и Chiksentmihaili, 1976; Видановић, 2005)

На нивоу целог узорка постоји статистички значајна разлика између девојака и младића у степену андрогинности. Наиме, андрогинност је, у поређењу са девојкама, израженија код младића. Резултати нису неочекивани и у складу су са налазима неких других истраживања, како на адолесцентској популацији, тако и код креативних особа генерално (Norlander и сар., 2000; Видановић, 2006). Може се претпоставити да постоји тенденција да мушкарци данас током формирања полне улоге буду склонији усвајању андрогинних карактеристика, што је мање присутно код жена. Што се тиче надарених адолесцената, андрогиност која је, бар на основу овог истраживања, присутна још на адолесцентном узрасту, може се разумети на различите начине. Уметници, будући да су “позвани” да изразе универзалне истине о људској егзистенцији, морају бити изложени веома различитом искуству. Особа која је “изразито маскулина” или “изразито феминина” не може бити потпуно у контакту са различитим модалитетима доживљавања, било да су она везана за слободно изражавање емоционалности, сензитивности (обележје женског пола), или за строгу логику у мишљењу и доминантност који се у нашој култури најчешће везују за мушки пол. По свему судећи, већ на нивоу адолесценције, посебно код младића, строго дефинисана ограничења везана за полну улогу нису присутна код особа које су посвећене уметничком изразу. Можемо се питати да ли усвојена андрогиност код мушкараца уметника може у извесној мери бити једним делом одговорна за досадашњу већу професионалну успешност ликовних уметника (о чему нам говори историја уметности).

Што се тиче гимназијалаца, на пример, један број студија усвојене полне улоге указују да у неким доменима функционисања изражена маскулиност има својих предности. У истраживању Marsha и Vurnea (према Lueprow и сар., 2001) показало се да један од битних предиктора постигнућа и самоефикасности у различитим професионалним и академским областима представља доминантна маскулина полна оријентација. Такође, многа испитивања самопоштовања говоре о маскулиности као важном чиниоцу у развоју самопоштовања, за разлику од фемининности за коју се показало да није у значајној мери релевантна Ramanaiah и сар., 1995; Long, 1986).

Закључак

Да ли нам степен осетљивост и свесности за збивања у телу може указати на нека значајна својства личности, посебно у адолесценцији? Трагање за тим одговором била је почетна идеја од које се

пошло у овом раду. Веровали смо, такође, да доживљај тела има специфичну улогу у професионалном раду младих људи који су се определили за област ликовне и музичке уметности јер се стиче утицај да су неки региони, нпр. руке и очи посебно инвестирани код ликовних уметника и музичара. Прецизније речено, желели смо да истражимо да ли нагле, брзе и интезивне промене у адолесценцији указују и на већу свесност тела уопште и појединих телесних региона код надарених адолесцената и њихових вршњака у гимназији. Такође, желели смо да испитамо усвојену полну улогу имајући у виду да је овај специфични захтев адолесценције тесно повезан са променама које се дешавају на телесном плану.

Резултати овог истраживања показују да адолесценти, независно од поседовања дара, не показују висок степен осетљивости и усмерености на телесне регионе. Једно од објашњења налазимо у досадашњим истраживањима које говоре о мањој објективности адолесцената, у поређењу са одраслима, у перцепцији различитих димензија сопственог тела. Очигледно да је током адолесценције потребно време и енергија за интеграцију промена на емоционалном и телесном плану у један јединствени систем. Истовремено треба подвући да, упркос високој нарцистичкој инвестираности телесног која често доводи до пролазне нестабилности у доживљају телесног код адолесцента, резултати овог истраживања потврђују да те дисторзије нису патолошке. У складу са претходним емпиријским налазима, девојке су, у односу на младиће, усмереније на сопствено тело. Ове полне разлике треба свакако сагледавати и с обзиром на многобројне психолошке, социолошке и културолошке факторе.

Мада смо очекивали да ће се опредељеност младих за ликовну и музичку уметност на неки начин изразити и кроз њихов доживљај тела, то се није показало, осим на димензији *отвореност-затвореност*. Већу „пропустљивост“ граница код будућих сликара и графичара разумели смо у склопу њихове опште сензитивности, отворености за нова и различита искуства. Сличан однос према телу све три групе адолесцената треба сагледати и у контексту „културе вршњака“ као једног од незаобилазних фактора у сагледавању сложених и специфичних доживљавања адолесцената. Познато је да у адолесценцији постоји изражена склоност ка конформирању групним нормама, посебно када је у питању изглед и физичка способност. Често и најмање одступање може водити ка анксиозности.

Занимљив налаз истраживања тиче се андрогинности која је у већој мери присутна код младића. Сматрамо да андрогинност може представљати релевантан фактор у обликовању „телесне географије“ појединца.

Знамо да је формирање и одржање идентитета читавог живота у знатној мери под утицајем телесног искуства. Развојно посматрано,

први и основни „извор информација“ је телесно искуство. Рано настала поверења у телесно наставља да игра важну улогу током читавог живота преко елаборативних система у чијој основи је приписивање значења одређеним зонама тела и упозорења која из њих стижу.

Литература

- Aaron, S. (2000). *Strah od javnog nastupa*. Beograd, Art Press.
- Albert, R. S., Runco, M.A. (1987). Independence and cognitive ability in gifted and exceptionally gifted boys. *Journal of Youth and Adolescence*, 18, 221-230.
- Alexander, F. (1950). *Psychosomatic medicine, its principles and applications*. New York: Norton.
- Анђелковић, В. (2002). *Одбрамбени стил клавириста и страх од јавног извођења*, докторска дисертација. Београд, Филозофски факултет.
- Анђелковић, В., Пакић, Ј. (2008). Слика тела и анксиозност трудница. Зборник радова III конференције Дани примењене психологије, Ниш, Филозофски факултет у Нишу, ст 57-72.
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155- 162.
- Boraks, F.C.(1962). Sex differences in body cognition. Unpublished doctoral dissertation, University of Kansas.
- Федерн, П. (2002). *Ја психологија и психозе*. Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Фенихел, О. (1961). *Психоаналитичка теорија неуроза*. Београд-Загреб, Медицинска књига.
- Fisher S. (1970). *Body experience in fantasy in behavior*. New York. Appleton Century.
- Freud, S. (1957). The ego and the id. U: S. E., 19, 3-66, London, Hogarth Press.
- Getzels, J. Csikszentmihalyi, M. (1976). *The creative vision*. New York, Jonh Wiley.
- Greenacre, P. (1957). The childhood of the artists. *Psychoanalytic study of the child*, 12, 47-72.
- Lueptow, L., Garovich-Schola, L. Lueptow, M. (2001). Social change and persistence of sex typing: 1974-1997. *Social Forces*, Vol. 80, 1, 1-35.
- Long, V. O. (1986). Relationship of Masculinity to Self-Esteem and Self-Acceptance in Female Professionals, College Students, Clients, and Victims of Domestic Violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54(3), 323-327.
- Norlander, T., Erixon, A. (2000). Psychological androgyny and creativity: dynamics of gender-role and personality trait, *Social behavior and personality*, 28, 6, 423-436.
- Перовић, В. (1997). Слика тела као фактор идентитета. У: Ерић, Ј., Ђурчић, В. *Адолесценција: идентитет – психопатологија – психотерапија*. ИП “Ж.Албуљ”, Београд, 54-56.
- Рајх, В.(1988). *Функција оргазма*. Београд, А-III Дело.
- Ramanaiah, N. V., Detwiler, F. R. J., & Byravan, A. (1995). Sex-Role Orientation and Satisfaction with Life. *Psychological Reports*, 77, 1260-1262.
- Runco, M. Albert,R. (2005). Parent's personaliity and creative potential of exeptionally gifted boys, *Creative Research Journal*, Vol. 17, 4, 355-367.
- Schilder, P. (1951). *The Image and Appearance of the Human Body*. New York, Internationa University Press.
- Видановић, С. (2005). *Одбрамбени стил ликовно обдарених адолесцената*. Ниш, Филозофски факултет – Просвета.

- Видановић, С. (2006). Усвојена полна улога и одбрамбени стилови ликовно надарених адолесцената и ликовних уметника. У: Зборник радова са научног скупа Култура и образовање, ур. Бранковић, Д., Филозофски факултет, Бањалука, 207-224
- Vidanović, S., Anđelković, V. (2006). Ego development and the anxiety of gifted adolescents. *Facta Universitatis*, Vol. 5, 1, 87-102.
- Weiner, I. (1966). *Psychodiagnosis in Schizophrenia*. New York, Wiley.

Vesna Anđelković, Snežana Vidanović, Gordana Grbeša, Niš,
Jasmina Nedeljković, Novi Sad

“BODY GEOGRAPHIC” AND ANDROGYNY OF GIFTED ADOLESCENTS

Summary

This paper provides the results of research on body perception and the gender role of artistically and musically gifted adolescents and pupils. The sample included 111 adolescents (47 male and 64 female), students of a music school, a school of arts and a grammar school, aged 17-19. To investigate body perception we used BDQ (Fisher), BFQ (Fisher) and to investigate the gender role we employed BSRI (Bem). The results show that the perceived levels of all the assessed dimensions on BDQ (large; small; boundary loss; dirty; blocked /openings; skin; depersonalization) in all three subsamples were slightly below average.

It has been shown that adolescents, independently of their talent, do not have a high degree of sensitivity or awareness of bodily areas. It was also ascertained that boys from different schools do not differ in certain aspects of body perception, while girls differ according to the parameters back and mouth (BFQ). The parameter back was most pronounced in artistically gifted, while the parameter mouth was the most pronounced in the musically gifted girls.

Considering the whole sample, boys exhibit a statistically higher level of androgyny than girls ($p < .05$).

Key Words: body image, androgyny, gifted adolescent